

Kaj pa konservatorij? Absolventi pevskega oddelka tega zavoda, ki je že enajsto leto delno podržavljen, nimajo smisla za zborovo petje, ker niso niti tako vzgojeni, niti ne bi mogli od petja v amaterskem zboru živeti.

Učni načrt konservatorija je kompilacija učnih načrtov velikih inozemskih konservatorijev ter usmerjen v vzgojo reproduktivnih umetnikov-solistov. Rezultat tega delovnega programa je ta, da se manj nadarjeni rešijo v pedagoški oddelek, tisti pa, ki so se dokopali do absolutorija, po navadi obupajo, ko se jim ob stiku z realnostjo razbijejo sanje o veliki karieri. Časi romantičnega individualizma so že davno za nami, potrebni so nam glasbeniki vseh strok, ki bodo po svojih, na šoli razvitih sposobnostih pristopili h kolektivnemu delu. Ugled konservatorija in tudi njegovih pedagogov so ustvarili v prvi vrsti tisti gojenci, ki so prišli na zavod še pred gospodarsko krizo in ki so tudi po končanih študijah neustrašeno nadaljevali z delom. Ekonomska kriza je marsikateremu nadarjenemu človeku zaprla vrata konservatorija, poleg tega je po novih predpisih študijska doba podaljšana, uvedli so vrsto novih stranskih predmetov, ki ovirajo intenziven študij glavnega predmeta in zvišujejo že dovolj visoko ukovino. Že nekaj let sem trpi konservatorij pomanjkanje nadarjenega naraščaja. Skrajni čas je, da se vsi pedagogi organizirajo v društvu, ki bi vodilo evidenco nad slehernim človekom, stvar odbora „Glasbene Matice“, ki upravlja konservatorij, pa je, da socialno zaščiti svoje gojence. Kdaj bo prišel konservatorist do svojega doma, do svoje menze, instrumentov, not, in kdaj bo izpodrinila meščanske snobe sveža falanga z dežele?

IV.

Vsa ta vprašanja, ki segajo po svojem značaju že v socialno problematiko našega časa, bi bilo treba reševati kompleksno, toda alternativa: amater ali profesional je tako ostro in nujno postavljena, da zavisi od tega ves razvoj naše glasbe.

Nasprotje med vokalno in instrumentalno glasbo bo avtomatično odstranil prvi poklicni pevski zbor. Vprašanje glasbenega naraščaja bo v veliki meri rešeno z učnim načrtom, ki ga bodo narekovala naše resnične potrebe, pa tudi ves naš sedanjí razvoj, ki jasno kaže, da se mora amaterska glasba umakniti s piedestala oficíelne umetnosti. Zavedajmo se, da je danes glasba poklic, ne pa častna stroka za „narodov blagor“!

Franc Šturm.

Politični obzornik

Nemški nacionalni socializem

V vsakem svojem govoru se Hitler pritožuje, da inozemstvo podcenjuje existenco „tretjega carstva“ in ga smatra za režim v verigi raznih režimov, ki so se vrstili v Nemčiji, mesto da bi se povzpelo do razumevanja korenite „revolucije“, ki se je odigrala v Nemčiji zadnjega februarja 1933., ko je „Führer“ prevzel kancersko oblast. Hitler ima prav, da se je v Nemčiji izvršila revolucija, če smatramo za revolucijo že samo dejstvo, da so tvorci revolucionarne ideologije prišli do oblasti, nima pa on prav, ampak izvennemški svet, če trdi, da ne vidi v Nemčiji dejanskih sprememb, ki bi zaslužile ime revolucije.

Hitler bi ne bil „Führer“ Nemcev, če bi ne imel — za nenemški okus pretiranega — nagnjenja, formulirati ideologijo, jo smatrati za vrednoto, ki je vzvišena

nad vsem in zastavljati za njeno uresničenje vse moči; zato se mu kot pravemu Nemcu tudi primeri, da zamenja realnost z izklesanostjo svoje ideologije.

Narodni socializem, ali krajše in, mislim, boljše: hitlerizen se nam inozemcem poudarja pred vsem kot politični fenomen — saj se nas kot tak najbolj tiče. Ravno ta, njegova politična stran pa je najmanj izrazita, najmanj specifična in zato najmanj interesantna. Mnogo zanimivejši je kot socialni državnopravni in moralni pojav.

Kot politični pojav je diktatura s skrajno čvrsto, ampak po zamisli preprosto organizacijo, ki se v bistvu ne razlikuje od svojih zgodovinskih prednic, od rimskih imperatorjev s pretorijanci in od srednjeveških kandotijerov z njihovimi četami. Hitlerjeva politična moč temelji slej ko prej na stotisočeri mladeničih v uniformah S. S. ali S. A., katerim daje posredno ali neposredno možnost obstanka in položaj ljudi, ki so zdravi, krepki, vojaško organizirani in predstavljajo s tem brahijalno moč, pred katero oneme sleherne skomine odpora. Hitler tega seveda nikakor ne prizna, ampak hoče biti v očeh sveta prerok, njegove S. S. in S. A. čete pa da so njegovi pristaši; zato nikdar ne omenja fizične moči, ki mu je na razpolago, ampak govori vedno samo o „revolucionarni dinamiki“ svojih idej, ki so, kakor trdi, tako nove in zveličavne, hkrati pa tako pristno germanske, da bodo dale, ne, da že dajejo življenju Nemcev in nemškemu človeku popolnoma novo obeležje; odtod tudi vedno novi priliv množic v njegov tabor. Iz inozemstva se ne da presoditi, kaj je bližje resnici, ali trditve Hitlerja samega ali razgledi, po katerih inozemstvo ocenjuje vire Hitlerjeve politične moči. Če pa živiš nekaj tednov ali celo mesecev v Nemčiji, si že lahko ustvariš svoje mnenje; svoje osebno, ki je plod več kot dvamesečnega študija hitlerizma, sem naznačil. Evo, kaj me je dovedlo do tega zaključka:

Visoki funkcionarji stranke so mi priznali, da se strankino vodstvo zaveda, kako je med stotisoči, ki so organizirani člani S. A., prav znaten odstotek takih, ki idejno niso narodni socialisti, ki niso zanesljivi, ki so se pa oklenili pokreta iz oportunističnih razlogov; da so pa tudi disciplinirani in bodo na mig „Führerja“ marširali, kamor jih pošlje. Vodstvo stranke strogo loči člane iz časa pred prevzemom oblasti in po njem. Člani, ki so bili včlanjeni v stranko pred 1. 1926., imajo pravico do posebnih znakov na uniformi. Poleg tega nima vodstvo stranke nobenih iluzij glede strankarske orientacije širokih plasti delavstva, ki je organizirano v „Arbeitsfront“. Vodstvo računa s tem, da čuti znaten del delavstva antipatijo do stranke. Saj se 11 milijonov marksističnih volilcev konec konca ni moglo preleviti kar čez noč v nacionalne socialiste, posebno ne tako razredno-zavednih in sijajno organiziranih marksistov, kakor so bili nemški. Zato sprejema vodstvo stranke jako nerado delavce v S. A. in v S. S. pa nikakor ne. Röhm, s katerim je Hitler krvavo obračunal 30. junija 1934., je zbral v vrstah S. A. res na stotisoče delavcev, ki so verjeli v socialnost Hitlerjevega narodno-socialnega gibanja. Hitlerju to ni ugajalo iz razlogov, ki jih omenjam pozneje, in izginiti je moral Röhm, njegove S. A. legije so pa razpustili. Današnja S. A. in S. S. so garda — ne delavcev, ampak garda proti marksistični orientaciji, ki je v delavskih vrstah še najmanj živa. Iz delavskih vrst sem dobil glede tega nekaj zelo poučnih podatkov; najmanj polovica vseh rudarjev še dandanašnji plačuje vsako soboto članske prispevke v blagajno komunistične stranke, ki je že 3 leta razpuščena. Okoli 10% mož iz rudniških revirjev sedi v koncentracijskih taboriščih, ker so osumljeni komunizma. Med delavci je ovaduštvo organizirano do skrupuloznosti.

Režim, ki bi bil zgrajen na poštenem pripadništvu in ne na sili, ne potrebuje tako drakonskih sredstev pritiska na javno mnenje, kakor jih je uvedel hitlerizem.

Metternich in ruska ohrana sta se zadovoljila z cenzuro — strogo in marsikdaj smešno. Hitlerizem ju je prekosil. V današnji Nemčiji se tiska samo to, kar ima a priori „imprimatur“ stranke. Časopisja v našem smislu sploh ni. Naklada nemških časopisov je nazadovala za 85%. Kar je od časopisja preostalo, je — vsaj kar se tiče vesti iz Nemčije — kopija buletina iz presbiroja. Če bereš dva ali tri nemške časopise, ne najdeš razen naslova skoraj nobene razlike: vesti so dobesedno iste. Veliki časopisi, kakor Berliner Tageblatt, Münchener neueste Nachrichten, Frankfurter in Kölnische Zeitung objavljajo včasih še kake zanimive dopise svojih inozemskih dopisnikov ali zanimive nepolitične strokovne članke. Drugorazredno časopisje je pa obupno stereotipno. Na političnem ali socialnem področju je nemogoče najti novejše brošure, revije ali knjige, ki bi ne bile popolnoma hitlerjevsko pravoverne. Zanimivo je, da sem poskušal priti v javnih bibliotekah v Nemčiji do marksistične starejše literature. Dali so mi jo samo kot inozemcu, ko sem pokazal potni list. Ko sem zahteval repliko katoliškega episkopata na Rosenbergov „Mit 20. stoletja“, sem jo dobil samo kot inozemec, pa še kot tak sem moral pod nadzorstvom prebrati najprej Rosenberga.

Popolnoma v skladu s preizkušenimi starimi primeri diktature ima hitlerizem svojo politično policijo (Ge-Sta-Po) in eksaktno delujočo politično ovaduštvo, pred katerim tudi najnedolžnejši dovtip na račun vlastodržcev ni varen. Saj čitamo skoraj vsak dan o drakonskih kaznih „zločincev“, ki so s kako opazko „skrunili“ „Führerja“ ali stranko. Uspeh ni izostal: v Nemčiji ne zaupa brat bratu in skriva pred njim svoje pravo mišljenje.

Kdo je dejanski nosilec politične moči? Nepoučenemu bi se zdel odgovor preprost in rekel bi: Hitler in nekaj njegovih najožjih prijateljev. Ni tako. Ne soglašam sicer s nekimi poznavalci Nemčije, ki trde, da je Hitler samo še „firma“ pod katero vladata „junkerja“ in generali, mislim pa, da imajo ti z velekapitalom vred velik vpliv. Njihov zastopnik v zboru paladinov okoli Hitlerja je Göring — prejšnji častnik, danes general, vojni minister general Blomberg in predvsem šef generalnega štaba Fritsche. Tem krogom na ljubo je moral Hitler priliti svojemu socialnemu agrarnemu in gospodarskemu programu toliko vode, da ni kar nič več ostalo od njega. Če dodam temu krogu še Dr. Schachta, predstavnika nemškega velekapitala, imamo točno sliko kroga ljudi, ki so dejanski nosilci politične moči v Nemčiji: desničarji, isti, ki so podpirali Viljema II.

Če motrimo hitlerizem kot politični režim, ne bi bilo o njem izgubljati mnogo besed. Zato je pa mnogo zanimivejše analizirati ga sociološko.

Hitlerjevci nočejo niti slišati o tem, da so stranka; biti hočejo pokret (Bewegung). To stališče utemeljujejo takole: stranka se oslanja na somišljenike, na pristaše, na ljudi neke družbene plasti, nekih poklicev, neke usmerjenosti. Stranka dopušča tudi opozicijo drugih strank. Stranka se bori za politično moč po metodah demokracije, v prvi vrsti pozivajoč se na svoje število volilnih glasov. Mi hočemo v naših vrstah ves nemški narod, pravijo hitlerjevci, brez ozira na stan in orientacijo. Zato tudi ne moremo dovoliti nobenih drugih strank; ker ne poznamo ne stanu, ne poklicev, ker ignoriramo usmerjenost, ki bi bila drugačna kot nacionalna, je v Nemčiji vsaka druga stranka odveč. Je pa odveč tudi zato, ker ne snubimo pristašev s kakimi stanovskimi, gospodarskimi ali političnimi programi, ampak apeliramo na prirojeno dolžnost, biti Nemec, Nemec v vsakem pogledu, v polnem pomenu besede, da izživlja svoje nemštvo pri vsaki priliki, v vsakem položaju, kot privatnik in kot državljani, da je Nemec v svojem poklicnem delu, v uživanju in zabavi, v svojem umetniškem okusu, v svojem razmerju do sonarodnjakov, v in-

telektualnem in moralnem pogledu. In to je dovolj. Biti Nemec, to vsebuje program za vse panoge političnega, socialnega in intelektualnega življenja. To ni neki izmodrovani program, ampak misija nemškega naroda iz pradavnih dni Hermana, kneza Heruskov, misija, katero Nemcu narekuje njegova nemška kri. Nemški narod je na to misijo res pozabil, ampak sedaj se je prebudil, prebudil po zaslugi „Führerja“. Zaveda se zopet, da je Nemec z vsemi lastnostmi, pravicami in dolžnostmi, ki mu jih daje in nalaga že samo dejstvo, da je nemški „Volksgenosse“. Hitler je svetu vsekakor pokazal višek, do katerega se more nacionalistična misel sploh povzpeti. Dal ji je absolutnost, totaliteto, kakor pravi on, suverenost, tako da izginejo pred njo vsi drugi idejni činitelji, na katerih temelje socialne skupine. Razen nacionalne ne priznava nobene socialne diferenciacije. Zato ni zanj razlike med pojmom družba in država: edina družbena osnova, ki jo prizna, je nacija in nacija je istovetna z nemško državo. Biti Nemec pomeni družbeno kakor tudi državno pripadnost.

Hitlerizem kratko in malo ne priznava družbenih, razrednih in gospodarskih nasprotij. Magično sredstvo, ki se mu ima zahvaliti za ta — seveda navidezni — uspeh, je „Gleichschaltung“, ustrojitev življenja v vseh njegovih panogah po tej osnovni misli.

Gospodarskih razredov in razmerij pod- in nadrejenosti v gospodarstvu ne priznava. Zanj so delodajalec in delavec, podjetnik, inženjer in delavec vsi člani „Arbeitsgefolgschaft“, delavske družine, ki jih veže skupna dolžnost do naroda in naloga, da povečujejo narodno blagostanje. Dalje ne priznava nadrejenosti podjetnika, ki izvira iz dejstva, da prvi razpolaga s kapitalom, drugi pa samo s svojo delovno močjo, ki jo prodaja podjetniku; po hitlerizmu sta oba na istem nivoju pred celoto kot organa gospodarskega življenja; eden izvršuje pač funkcijo organizatorja drugi rednega delavca. Moč, ki jo ima prvi nad drugim radi tega, ker razpolaga s kapitalom, hitlerizem ignorira, češ, kapital in premoženje sta podjetniku dana takorekoč samo v upravo, da mu nalagata mnogo dolžnosti, ne pa pravic. To enakovrednost delodajalca in delojemalca pred celoto dokazujejo sprevodi „Arbeitsfronte“, v katerih marširajo podjetnik, inženjerji in delavci z roko v roki v eni vrsti. To enakopravnost naj dokumentirajo izleti, predstave, potovanja akcije „Kraft durch Freude“, ki omogočajo ali zastonj ali za prav majhen denar delavcu potovanja v Španijo ali na luksuznih parobrodih na rivijero ali v brzovlakih v bavorske gore. Čisto v skladu s to ideologijo je seveda, da je stavka ali izprtje zločin pred narodom. Vsako nesoglasje, vsak spor med delodajalcem in delojemalcem naj se reši v odborih „Arbeitsfronte“ ob arbitraži državnega organa. Vse razredne pridobitve delavstva: strokovne zveze, strokovna zavarovanja proti bolezni in nezgodi in za starost so ukinjene. Delavsko zavarovanje je popolnoma podržavljeno. Višino mezde odreja država. Danes, ko je življenje v Nemčiji za 30—40% dražje kot pred 4 leti, veljajo še vedno mezdne tarife iz 1932. Zato so pa industrijske akcije za 40—100% višje kot pred 4 leti.

Da, ideologija je brezhibno zgrajena. Tudi v praksi bi se obnesla, če bi se življenje ravnalo po doktrinah, ki so se rodile za pisalno mizo. Socialne razlike, ki jih je ustvarilo življenje, se z dekreti na žalost ne dajo izbrisati. Nemci imajo filozofsko šolo, ki je zgrajena na postulatih in domnevah, katere imenujejo „als-ob“. Ta šola se pri filozofskih debatah prav dobro obnese — do Hitlerja pa ni nihče mislil na to, da bi jo uporabil kot metodo pri upravi države 70 milijonov. Prav mično je, zreducirati vrtoglavo pestrost socialnega življenja na eno formulo: narod in samo narod, samo da ne ustreza dejstvu. Hitlerjevcem ne uspe, ostali svet prepričati, da se čuti Krupp enakopravnega z delavcem. Prav tako ne verjamem,

da so prepričali bodisi Kruppa bodisi njegovega delavca, da sta isto pred celoto, čeprav sta Nemca. Zato jim tudi ne uspe, da bi se prvi kot drugi čutila kot dela iste edinice. Mogoče bo ravnatelj sedel k čaši piva med svoje delavce, zakaj ne, če se mu to pri mezdah izplača. Vendar se pa vedno zaveda, kam dejansko sodi: v družbo svojih prijateljev istega socialnega položaja in istega kulturnega nivoja. Naj bo še tako navdušen Nemec, vendar bo prej stopil v stik s francoskim ravnateljem kakor s svojim delavcem. Hitlerjevci imajo še ustanovo prostovoljne delavske službe (freiwilliger Arbeitsdienst). Prav prostovoljna ta služba ni, kajti kdor je ni opravil, ne more vršiti nobene javne službe, pa tudi ne advokature in ne zdravniškega poklica. Namen te službe je dvojen: praktičen in ideološki. Za to institucijo se inozemstvo najbolj zanima — menda zato, ker je njena zamisel dostopna tudi za človeka, ki se ni ali ni mogel uživati v hitlerjevsko ideologijo. Cele trume sociološko zainteresiranih ljudi prihajajo v Nemčijo in obiskujejo tabore tega „Arbeitsdiensta“. Kratko rečeno so to kasarne, kjer vlada popolnoma vojna disciplina, kjer se vežbajo osnovne vojaške vaje, čitanje zemljevidov, telefoniranje, signaliziranje itd. Poleg tega se pa opravljajo javna dela (deklince delajo na kmet-skih posestvih ali na državnem gospodarstvu v samem taboru). V prostem času se vrše predavanja politične in sociološke vsebine, seveda v duhu hitlerjevske doktrine. Njih praktični namen je: toliko pripraviti mladino za vojaško službo, da se ji je treba naučiti samo še streljati, pa so vojaki; nadalje spraviti pod streho in do kruha nezaposlene, ki jih je na milijone in ki so prej ob podporah pohajkovali, moralno propadali in se telesno in duševno izpridili; tretjič priti do delavnih moči za javna dela in jih vrh tega še zdresirati za zveste pristaše, prepojene z ideologijo stranke. Pri tem izpolnjujejo hitlerjevci še ideologijo „Gleichschaltung“, češ, sin tovarnarja, bodoči advokat ali zdravnik in nezaposleni delavec spe drug poleg drugega, jedo pri isti mizi in opravljajo ista dela — mar jih to ne poveže v neko skupnost in solidarnost za vse življenje? Ta utemeljitev je s stališča „als-ob“ prav lepa in dosledna. Reči pa moram, da sem videl bogataše „Arbeitsdienstlerje“ v soboto, ko smejo v mesto, po barih piti šampanjec, da jim pa ni padlo na um, povabiti svoje tovariše-delavce.

Znano je, kako zelo se Nemci ločijo po svojem svetovnem nazoru (Lebensanschauung). Mogoče jih družijo in razdružuje bolj kot poklicni interes. Hitler je tu posegel vmes s svojo duševno „Gleichschaltung“. Rosenberg, eden njegovih glavnih pomagačev, je Nemcem napisal debelo knjigo „Mit 20. stoletja“, v kateri jim podaja do podrobnosti izdelan svetovni nazor, v katerem najdejo odgovora na vsa vprašanja iz vseh panog duševnega življenja. Rosenberg daje Nemcu novo religijo, novo estetiko, nove pojme o športu, o literaturi, o slikarstvu in kiparstvu, o filozofiji ter arhitekturi, o morali in modi, o glasbi ter o ženi — o vsem. Ta knjiga je razširjena v milijonih in milijonih izvodov, vsaka javna knjižnica je ima v tucatih izvodov, vse jo je bralo, vse jo pozna, vse izložbe knjigarn so je polne. Orisati vsebino te knjige je nemogoče, navesti poglavitne misli pa je težko. Seveda so vse popolnoma v skladu s temeljem hitlerjevske doktrine: z nemštvom. Za Rosenberga je pojem „nemštvo“ tako obširen, da iz njega izlušči ves arzenal nazorov, ki tvorijo njegov svetovni nazor. Po Rosenbergu čuva nemška duša tradicijo stare nemške religije Wotana, boga strahu, moči in časti, očeta germanstva. Bistvo nemške duše je njena morala, zgrajena na pojmi hlabrosti in časti. Po Rosenbergu je krščanska ljubezen nekaj Germanu tujega, hlapčevskega, in jo zato odklanja. Ravno tako odklanja „romanski“ pojem enakosti med ljudmi, ki ga smatra za lažnivega in brezmiselnega, kakor tudi pojem demokracije, ki iz njega izvira. Nemec, German, hoče gospodarja nad seboj, ki mora biti nadčlovek, kateremu je zvesto vdan;

gospodar ima pa dolžnost žrtvovati se za svoje ljudi. Za Rosenberga je zgodovina krščanskih cerkev sramota germanstva, ki je ječalo do Luthra pod pritiskom rimskega papeža. Papež da je zlomil germanstvu moralno hrbtenico in ga prepojil z duhom krščanske Karitas samo zato, da mu more gospodariti. Nemec da je junak brez jokavosti Romana in Slovana, in nima srca za nič slabotnega in nezdravega. Po svojih rasnih lastnostih je plemenit in bo še mnogo plemenitejši, ko svojo raso očisti tujerodcev in fizično in moralno manjvrednih elementov. Rosenberg je zagovornik in duhovni oče zamisli o kastraciji telesno in duševno pohabljenih. Prav posebno se imajo pa židje njemu zahvaliti za preganjanja, ki so jih danes deležni v hitlerjevski Nemčiji. Žid je za Rosenberga živa abstrakcija vsega gnilega in pokvarjenega med današnjim človeštvom. Prva naloga novega režima da je, da se med Nemci čim hitreje iztrebi vsaka sled židovstva. Židovstvo in katoliška cerkev sta napravila po Rosenbergovem mnenju iz junaške nemške žene modno damo naših dni, ki ne izpolnjuje nikake socialne naloge. Romanski formalizem da je prepojil vso nemško literaturo in umetnost, ki žrtvujeta formi na ljubo vsebino in ki razvijata najperverznejše ideje, samo če se dado spraviti v obliko, ki laska umazanim instinktom gomile. Vedno pa naglaša Rosenberg: nič novega vam ne podajam — vse to je prastaro, vse to so duševne blaginje, ki smo jih podedovali po naših pradedih, zaklad, ki je bil tisoč let zakopan in ki leži na dnu duše vsakogar od vas. Vse to so vaše lastnosti in vrline, zato ker ste Nemci; samo zavedati se morate, kdo ste; ideje, v katerih vas je šolala rimska cerkev, morajo izgubiti svoj vpliv, potem se bo v vas oglasil glas starega Germana in spoznali boste resnico, ki vam bo vedno zanesljivo kazala pot skozi življenje.

Nemec, German, „človek nordijske plave rase“ stoji po Rosenbergu daleč iznad drugih ras. To ni samo Nemec, to so vsi Germani, h katerim prišteva ne samo Angleže ampak celo severne Francoze, katerih ne priznava kot Romane, ampak jih smatra za francizirane Nemce, Franke. Samo ti narodi so ohranili — tako pravi Rosenberg — svojo čisto arijsko kri. Slovani so zanj mešanica arijske in tatarske, mongolske krvi, južni Francozi in Italijani ter Španci so pomešani s črnci. Za Rosenberga je celo današnji Pariz napol zamorsko mesto. Med čistimi arijci nordijske rase so pa po Rosenbergovi teoriji samo Nemci začutili glas krvi, ki jim narekuje izpolnitev misije germanstva, in zato pripada njim tudi vodstvo. To jim pa daje tudi pravico, zagospodovati nad nacijami nečiste arijske krvi — da niti ne govorimo o ostalih, ki se k Arijem sploh ne prištevajo.

Zamislimo se v nemškega malega meščana z srednjo izobrazbo, ki čita to Rosenbergovo delo. Mar ne bo navdušen za doktrino, ki mu daje aureolo nadčloveka kratko in malo radi tega, ker ga je rodila nemška mati? Ali ne bo strašno ponosen, da stoji visoko nad Francozom, Italijanom, Slovanom, da o drugih manjvrednih rasah niti ne govorimo? Ali mu ne bo delo neskončno dobro, da se sme čutiti vzvišenega nad svojim židovskim šefom, on, mali njegov uradnik? Ni čudno, da se ti srednji sloji v Nemčiji, srednji po položaju in izobrazbi, neizmerno navdušujejo za hitlerjevsko „Weltanschauung“. Res izobraženi skomigajo z rameni — ampak na samem in molče. Če pa Hitler misli, da bo na temelju Rosenbergovih doktrin duhovno zedinil vse Nemce pod eno streho, mislim, da le podcenjuje razsodnost Nemcev in se moti.

Hitlerizem se je namenil na vseh področjih gospodarskega življenja vsaj nekako simbolično izbrisati razlike med bogatašem in siromakom in ustvariti vsaj iluzijo, da so vsi enakopravni „Volksgenossen“. Hitler ima v svojem programu, ki ga je objavil v „Mein Kampf“, tudi svoj posebni agrarni program, ki govori o

parcelaciji veleposestev ter o preprečenju propadanja kmetskih gospodarstev radi odtoka kmetov v mesto. Pri izvajanju prve točke tega programa je zadel na odpor „junkerjev“ in agrarna reforma je obtičala na mrtvi točki. Pač je pa izdal zakonske odredbe, ki naj preprečijo propadanje kmečkih posestev. V svojem „Erbhofrechtu“ je malodane onemogočil obremenitev ter prodajo onih posestev, ki jih je uvrstil med „Erbhofs“ (nekak kmečki „fideikomis“).

V svojem „Mein Kampf“ predvideva Hitler neke vrste nacionalizacijo kapitalističnih velepodjetij, posebno rudnikov in bank — saj se vendar njegova stranka imenuje narodno - socialna. Ostalo je pa pri golih besedah; država ne posega niti najmanj v upravo velepodjetij. Za to se morajo ta najbolj zahvaliti dr. Schachtu in pa okolnosti, da potrebuje Hitler za svoj pokret mnogo, mnogo denarja. Po Hitlerjevem programu naj bi se ogromna industrijska podjetja, kakor jih ima Porenje, Westfalska in berlinska okolica, razkosala na manjše tovarne in le-te premaknile na deželo. Hitler je hotel dati delavcu v okolici teh novih tovarn košček zemlje in s tem zavest, da ni več brezdomen proletarec, ampak s svojo posestjo zraščeni kmet, ki je samo nekako v postranskem poklicu tudi delavec. Tudi ta del programa je ob uporabi velekapitala ostal na papirju.

Hitlerizem je prav nemško — dosledno posegel tudi v pozitivno pravo, da uveljavi v njem svoj svetovni nazor. S kratkim, oktroiranim, zakonom je izbrisal doslej v vseh kulturnih državah veljavni princip, da so pred civilnim pravom vsi polnoletni državljani enakopravni. Zakon o židih omejuje njihovo osebno pravno sposobnost in jim odreka pravico sklepanja raznih pogodb. V kazenskem pravu je pa hitlerizem izzval dejansko revolucijo z zakonsko odredbo, da sme sodnik zasledovati in kaznovati po prostem preudarku dejanja, ki škodujejo nemškemu narodu in njegovi časti, četudi kaznivosti takih dejanj kazenski zakon ne odreja. Osnovni princip kazenskega modernega prava: nulla poena sine lege torej v Nemčiji ne velja več.

Po Hitlerju ni razlike med nacio in državo; Nemec je zato tudi nemški državljani in kdor je pravi polnopravni nemški državljani, mora biti tudi Nemec. Hitlerjevski novi državnopravni zakoni so v tem pogledu dosledni: vse državljanske pravice ima samo polnokrven Nemec; pripadniki narodnih manjšin in napol-židje imajo samo „Gastrecht“ (pravico gostov), žide so pa potisnili v nekak juridični „ghetto“. Kazenske odredbe o občevaranju Židov z Nežidi so srednjeveško brutalne. Če bi se v drugi državi ravnalo z živalmi tako, kakor se ravna v današnji Nemčiji z Židi, bi poseglo kako društvo za zaščito živali vmes.

Hitlerjevsko pojmovanje, da sta pojma „nemštvo“ in „Reich“ istovetna, pa se po eni strani tiče tudi inozemstva. Hitlerizem mora računati na Nemce, ki živijo v drugih državah, v Češkoslovaški, Avstriji, Švici, Italiji, Poljski in slednjič tudi v Jugoslaviji — saj so vendar „Volksgenossi“ in je njihovo mesto v Reichu. Ker pa Reich, ki ima itak nekaj milijonov nezaposlenih, ne bi mogel sprejeti novih milijonov doseljencev, preostane torej samo ta rešitev, da se ozemlje, na katerem stanujejo ti Nemci v inozemstvu, priključi Reichu. Te doktrine seveda ne sme uradno oznanjati nemška vlada, ampak jo zastopa stranka po svojem strankarskem zunanjem ministru Rosenbergu, ki stoji na čelu strankine zunanje politične sekcije, in preko „društva za Nemce v inozemstvu“. To društvo izdaja zemljevide, na katerih spadajo pod Reich: tretjina Č. S. R., Avstrija, nemški kantoni Švice, južna Tirolska, poljski koridor in Slovenija od Maribora do Židanega mostu. Da pri tem ne gre za fantazije neodgovornih činiteljev, dokazuje dejstvo, da je Hitler pri zadnjih „volitvah“ kandidiral v nemški parlament dva češkoslovaška in dva avstrijska državljana, Nemca.

Nacionalizem, kakor ga propoveduje hitlerizem, je zanimiv objekt preučevanja za sociologa, ki se peča s problemom nacionalizma in njegovo dialektiko. Čital sem lani razpravo nekega Ernsta Michela o temi, da je novi nemški nacionalizem vsebinsko čisto drugačen pojem kot je bil nemški predvojni. Ta se je ponašal z nemško vojaško zgodovino, z razvojem nemškega kapitalizma in gospodarstva, z nemško politično močjo, z uspehi nemške znanosti in umetnosti — skratka z delom nemških „višjih slojev“. Novi, hitlerjevski nacionalizem pa smatra za najvišje nacionalne dobrine lastnosti, katerih nosilec je nemški „mali človek“: zvestoba, neustrašenost, požrtvovalnost, čast, skromnost, resnost, delavnost. Saj so vendar prvaki predvojne nemške nacionalne miselnosti spravili leta 1918. Nemčijo na rob propada, čeprav je nemški mali človek kot vojak v rovu pokazal svojo moralno vrednost. Njemu gre torej sedaj prva beseda v „Tretjem Reichu“.

Uvodoma smo videli, da politični ustroj hitlerjevske Nemčije za sociologa ni problem, ki bi ga mogel zanimati, in da se da orisati po zdavnaj znani shemi. Hitlerizem pa smatra ravno nasprotno, da je, kakor pravi, njegova zmaga nad liberalizmom in ostalimi „lažmi francoske revolucije“ njegovo najepohalnejše delo, ki bo tvorilo mejnik v zgodovini Evrope. Priznati moram, da mi po mnogih razgovorih s teoretično izvrstno podkovanimi hitlerjevci ni uspelo, uvideti to epohalnost. Gre pač za psihološko dobro preračunano strankarsko taktiko, ki mora preteklost slikati v kar najbolj črnih barvah, da bi se zdela sedanost tem svetlejša. Res je, da je danes misel o avtoritarni ureditvi države nekako v modi, ker je pa menda le bolj efemerno — saj ni mogoče misliti, da bi se človeštvo odreklo pridobitvam, za katere se je borilo stoletja.

—d—

Iz današnje Kitajske

Vsi vemo, da se je l. 1912. Kitajska preobrazila iz monarhije v republiko in da je moral okoreli, srednjeveški cesarski dvor z vsemi svojimi evnuhi v pregnanstvo. Sunjatsen, voditelj upora, je postavil zahteve, ki so bile gotovo zelo skromne. Pomenile so odpravo fevdalnega reda in uvedbo odgovornih, od ljudstva voljenih uradnikov. Pretežna večina teh zahtev je bila v zapadni in srednji Evropi po l. 1848. v večji ali manjši meri ostvarjena. Revolucija l. 1912. je bila brez dvoma velik uspeh mladega kitajskega meščanstva. Sunjatsena bi mogli v marsičem primerjati s Kemalom Atatürkcom. Kakor so Turki pod Kemalom odložili fese, tako so si republikanski Kitajci odrezali kite, znamenje večstoletnega podložništva. Sun pa je imel v mnogočem težje stališče kakor Kemal, predvsem zato, ker ni imel vse vojske za seboj. Da bi se izognil državljanski vojni, je odstopil predsedništvo nove republike bivšemu cesarskemu podkralju Juanšikaju, ki se pa v svoji koruptivnosti ni brigal za kitajske koristi, temveč je takoj spet ogromne koncesije prodajal inozemcem, katerih pogubni vpliv je hotel Sunjatsen zajeziti. Sun je kot revolucionar odšel v pregnanstvo, kjer je tudi umrl. Pozneje so njegove ostanke z velikimi častmi prenesli v domovino.

Pri tem ne kaže pozabiti, da je Kitajska ogromna država, skoraj že kontinent zase. Velika Kitajska je bila razdeljena na mnogo skoraj samoupravnih področij, ki jih je bilo že radi slabih prometnih sredstev težko ali sploh nemogoče nadzirati. Napredni, od zapada vplivani del Kitajske, predvsem kitajski sever, pa tudi večina morske obale, je štel nad 200 milijonov duš; to je bilo jedro republike. Dobrih sto milijonov Kitajcev v notranjosti sploh ni imelo meščanstva. V mnogih provincah je ostalo fevdalstvo v polnem cvetu. To je bilo zemljiško gospodstvo z vsemi pritliklinami sodne oblasti, nevoljnikov itd. Sunjatsen je seveda mislil tudi na te predele.

A čeprav ga je Kuomintang, od njega ustanovljena stranka, skoraj po svetniško čistila, je vendar kmalu izdala njegova načela, ki so zahtevala modernizacijo in popolno, tudi gospodarsko osamosvojitev Kitajske. Inozemci so imeli na izredno bogatih kitajskih tleh silno velike koncesije, ki so jih tudi brezobzirno izrabljali. Standard inteligentnih, krepkih in silno izdržnih kitajskih rudarjev in delavcev je bil pogostokrat standard živine in je deloma še zdaj. Razen tega so imeli inozemci, predvsem Angleži, Američani, Francozi, pa tudi Rusi, Nemci, Belgijci, Nizozemci, Italijani in v novejšem času tudi Japonci v Kitajski sijajen trg. Kitajsko meščanstvo je bilo proti inozemcem brez moči. Kitajskim meščanom se je s stranko Kuomintang vred zdelo to bolj prijetno in predvsem tudi bolj varno, če si razdele profite z močnimi inozemskimi „prijatelji“, ki so imeli razen moči svojega kapitala vsekdar na razpolago tudi vojne ladje, katerih topovi so zelo uspešno ščitili tudi njihove trgovske koristi. Račun je plačalo seveda revno kitajsko ljudstvo, ki so ga v notranjosti razen domačih in tujih trgovcev in industrijcev izkoriščali tudi še domači fevdalni in vojaški oblastniki. Včasih so bile cele province (velike kakor vsa Jugoslavija ali večje) v oblasti velikih generalov ali tudi v oblasti razbojnikov, kar je često pomenilo eno in isto. Ni treba, da zato po načinu mnogih Evropevcv Kitajce zaničujemo. Bilo je pač približno tako, kakor za časa renesance v Italiji, kjer so kondotieri, poveljniki pustolovcev, zavzemali cele pokrajine in jih pogostokrat tudi obdržali. Tudi grofje Sforze so bili prvotno taki „generali“. V notranjosti Kitajske pa do nedavna niso vladale le politične razmere evropske renesanse, temveč razmere zgodnjega srednjega veka. Radoveden in hraber potnik je našel mesta, obdana z visokim zidom, kjer so težka mestna vrata vsak večer zapirali vojaki, oboroženi z meči in dolgimi sulicami. Oblast so imeli v rokah stari fevdalci, na katerih povelje so razbojnike obglavljali kar sredi trga.

V teh in takih pokrajinah notranje Kitajske so se od časa do časa pojavljale kmečke revolucije, kakor pri nas v šestnajstem stoletju. Revolucije so izruhnile v glavnem iz istih vzrokov in so se tudi dobojevale z istim orožjem kakor pri nas za časa puntov. Kmetje so bili po večini oboroženi le z meči in sulicami, celo lesene topove so uporabljali. Ponekod so zmagali in pregnali ali pobili zemljiško gospodo, ponekod so s pomočjo modernega oboroženega vojaštva zmagali fevdalci in tedaj je padlo zelo mnogo kmečkih glav in je bilo zelo mnogo bičanja in drugega mučenja vseh vrst.

Okrog l. 1920. so ta gibanja zavzela širši razmah. V teh razmerah so začeli delovati marksisti ruske in kitajske narodnosti. Med njimi je bilo precej moderno šolanih ljudi, oficirjev in intelektualcev. Jug Kitajske z glavnim mestom Kantonom se je popolnoma ločil od Severne Kitajske z glavnim mestom Nankingom in na jugu je bil ruski vpliv precejšen. Na vsem jugu vkljub temu še vendar niso bila tla pripravna za nove ideje, v samem Kantonu so ves čas prevladovali zmernejši, bolj meščanski elementi, pač pa so se v nekaterih provinciah ustanovile kmečke in delavske, bolj ali manj rdeče republike, tako v provinciah Kiangsi in Fukien. Severne armade so se s komunisti zelo mnogo borile, vendar dolgo brez vidnega uspeha.

Ta kaos je pred nekaj leti začela izkoriščati Japonska, ki je našla popolnoma razstrojeno Kitajsko. Še l. 1932., za časa japonskega napada na Šanghaj, so Kantonci Nankingcem ponudili šestnajst aeroplanov proti Japoncem, Nankingci pa so pomoč odbili! Čiangkajšek tudi tedaj ni z vso svojo silo nastopil proti Japoncem. Z njimi se je rajši pogajal, skoraj istočasno pa se je vojskoval s socialno usmerjenimi elementi, pri čemer so mu deloma pomagali tudi ruski emigranti, nekdanji beli oficirji. Med tem se je Japonska polastila Mandžurije, nato še Džehola in Čahara.

Japonsko konkurenco so pa Angleži kakor tudi Kitajci čimdalje bolj občutili. Pomisliti moramo, da je kitajski delavec prav tako vzdržan in vztrajen kakor japonski, radi tega in še iz drugih vzrokov so bili japonski imperialisti prisiljeni, nastopiti v Kitajski posebno brezobzirno. Protijaponsko gibanje je na Kitajskem v zadnjih letih silno naraslo. Razvoj dogodkov za Japonce ni ugoden, posebno ker so se njihove konkurence zbali Angleži. Skoraj istočasno s francoskim paktom je Moskva sklenila menda bolj pomembni azijski pomorski pakt z Anglijo, s katerim ji je ta priznala pravico do skoraj neomejenega oboroževanja na morju. Tudi proti Kitajski sami ima Japonska danes znatno težje stališče kakor l. 1932. Od tedaj so se razmere zelo spremenile. L. 1934. je poskusil Čiangkajšek z moderno šolanim vojaštvom in aeroplani res velikopotezen napad na glavni komunistični provinci Kiangsi in Fukien, pri čemer mu je pomagal nedavno umrli nemški general von Seeckt. Čiang je komuniste potisnil iz teh provinc, ni jih pa uničil. Regularne in neregularne rdeče čete so se z ženami in otroki vred — v celoti več milijonov duš — umaknile v notranjost Kitajske, v zanje prijazne province. Za čudo je to ogromno preseljevanje ostalo v evropskem tisku skoraj neopaženo, čeprav bi morali poseči zelo daleč nazaj v zgodovino, da bi našli kaj podobnega. Boji so se v manjšem obsegu nadaljevali, čeprav v nankinške strani brez posebnega uspeha. Slednjič se je l. 1935. in 1936. Nanking približal Rusiji in Angliji in začel voditi izrazito protijaponsko politiko, kar je spremenilo tudi smer njegove notranje politike. V oktobru l. 1936. je Čiangkajšek izjavil, da kitajski komunisti ne predstavljajo nobene resne nevarnosti več za red in mir in da se njihovi ostanki lahko likvidirajo, kadarkoli bi se pokazala potreba. Čiang je govoril tako kakor marsikateri evropski diplomat, ne zato, ker je bil o stvari prepričan, temveč zato, da bi svetu nekaj sugeriral. Drugi del njegove trditve namreč ne drži. Po previdnih cenitvah imajo namreč kitajski socialistični elementi danes okrog tričetrtil milijona rednega vojaštva in posedujejo ozemlje, ki ima najmanj šestdeset milijonov prebivalcev. Njihova glavna sila je v provincah Sečuan in Kveičou, razen tega imajo v svojih rokah dele provinc Hunan, Hope, Honan, Junan in še nekaterih drugih. Ozemlje je rodovitno in ima ležišča premoga, železa, bakra in srebra. Vkljub temu je imel Čiangkajšek prav, ko je izjavil, da komunisti zanj in za sever ne predstavljajo več resne nevarnosti; s komunisti se je namreč pogodil tako, da ga ti ne napadajo, on pa njih ne. Ta medsebojna toleranca je seveda predvsem neprijetna Japonski. Čiang se pri tem ne boji, da bi mu Sovjetska zveza v doglednem času mogla ali hotela pasti v hrbet, rdeče kitajske province so namreč od nje, oziroma od sedanjega sovjetskega kitajskega Turkeстана (Sinkiang) še prav pošteno oddaljene. Vmes je Tibet, vmes so silne puščave kakor Taklamakan in ogromna, nad štiritisoč metrov visoka gorovja. Najbrže Sovjetska zveza z rdečo Kitajsko sploh nima redne zveze, tudi za letala je ta pot prehuda. Čiangkajškova Kitajska pa je danes močna; v letu 1936. sta se slednjič spet združila prej tako hudo si nasprotujoča Sever in Jug, Nanking in Kanton, čeprav se je nekaj mesecev zdelo, da bi prišlo med njima do boja. Pri tem so se Kantonci odrekli samostojnosti radi skupnega nastopanja proti Japonski. Gotovo je, da ima danes Čiangkajšek več dobro oboroženega vojaštva in več možnosti odpora kakor kdaj prej. Zdi se, da gre ta razvoj dogodkov zelo v račun Rusiji kakor Angliji in Ameriki, nikakor pa ne Japonski, katere pozicija se je v zadnjih letih očitno poslabšala. S tem smo sredi problemov današnjih dni. Ti problemi so tudi za nas važni, ker je svetovno ravnotežje v precejšnji meri odvisno od ravnotežja na daljnem vzhodu, in gotovo še danes lahko podpišemo besede ameriškega misijonarja Arthurja A. Smitha, ki je trdil pred tridesetimi leti: „Problem Kitajske je v veliki meri svetovni problem“.

Danes se ne da z gotovostjo reči, katere in kakšne sile bodo ta problem rešile. Močne japonske čete se še danes sprehajajo po predelih severne Kitajske, do katerih legalno nimajo niti najmanjše pravice, in slednjič imajo vsa ali skoraj vsa tuja poslaništva v Šanghaju še danes svojo posebno, domačo vojaško stražo, tako kakor sicer v neciviliziranih deželah. Tudi zadnji dogodki, čudni „upor“ Čanghsuelianga in k sreči ponesrečena državljanska vojna dokazujejo, da konsolidacija meščanske Kitajske ni tako napredovala, kakor bi bilo njej sami v korist. Vsi navedeni primeri in še mnogi drugi pa vendar ne zakrivajo dejstva, da Kitajska napreduje, da se njeni sinovi vedno bolj zavedajo koristi dežele in da v vedno večji meri odločajo o svoji lastni usodi. Ideje, ki jih je izpovedoval in za katere se je boril Sunjatsen, so še žive in se večkrat po nujnosti razmer radikalizirajo.

Branko Rudolf

Gledališče

»Oder bo treba pomesti«

S tem radikalnim naslovom je opremil znani češki režiser in gledališki reformator E. F. Burian svojo drobno knjižico o novodobnem gledališču, izdano v preteklem septembru. Po večletnih preizkušnjah na odru D37, ki je prinesel doslej največ novega življenja v tudi sicer zelo razvito češko gledališko kulturo, je propagator novodobnih teženj napisal svojo teorijo o gledališču in program njegove reforme. V štirih kratkih poglavjih je v glavnem obdelal zgodovinsko ulogo gledališča kot glasnika življenja, potem faktorje, ki sestavljajo gledališče, vlogo režiserja in pa pesnikovo delo v zvezi z novim gledališčem. Ker je Burianova knjižica drobna, je pisana zelo komprimirano in je njena vsebina zelo tehtna. Avtor, ki je z velikim pogumom ustvarjal nove inscenacije in končno popolnoma preosnoval oder ter vse temeljne odnose tradicionalnega gledališča, je z enakim pogumom stopil pred vse teoretične in tehnične probleme ter temperamentno zagovarja svojo radikalno gledališko reformo.

V kratkem uvodu, ki konča z lapidarno konstatacijo, da moderni gledališčni človek sicer služi, toda nikomur ne ustreže, izjavlja Burian, da sodobni umetnik ne more ustvarjati izven družbe in da je potrebna temeljita reforma vsega njegovega življenja, če hoče biti njegovo delo res napredno. Umetnik najde oporo v svojem kolektivu in stoji trdno le v oni družbi, ki želi napredek in edina more uresničiti njegove načrte. Gledališče je nesmrtno, ker si je z velikimi žrtvami v vsaki dobi izbojevalo pravico do kritike časa. Vedno je v njem prava podoba dobe, pa naj si bo verna ali spačena. Kakor nekdanj, naj se tudi danes v gledališču zbirajo ljudje, ki bodo manifestirali za svoje napredne nazore. Tudi dandanes je gledališče sintetično; poleg raznih panog umetnosti obsega še razne tehnične novosti. Njegov namen je odkrivati človeku družbo in družbi človeka. Visoka kultura češkega gledališča je nastala v taboru češkega ljudstva, ki se je borilo proti plemstvu. Dandanes naj delovno ljudstvo visoko dvigne prapor gledališke kulture, ki bo tedaj dobila občo narodno veljavo.

V drugem poglavju govori E. F. Burian o glavnih faktorjih gledališča. Poleg odra, na katerem se igra vrši, je drugi glavni faktor gledališča publika, ki naj bo kar najtesneje zvezana z usodo igralcev in teatra, kajti le na ta način bo globoko reagirala na gledališče. V časih, ko vladajo teoretiki, se je prepad med obema fak-